

Luca Crippa

Maurizio Onnis

De fotograaf van
Auschwitz

Uit het Italiaans vertaald door Liesbeth Dillo

De uitgever heeft getracht de rechthebbenden van foto 1 en 2 te achterhalen, mocht u rechten menen te kunnen doen gelden op deze foto's, kunt u contact met ons opnemen.

Foto 3: Bartek Wrzesniowski/AFP/Getty Images

Foto 4, 5, 6, 7, 8, 12, 13, 14, 15, 18, 19, 20, 21, 25, 26, 27, 28, 29: © Staatsmuseum Auschwitz-Birkenau

Foto 9, 10, 11, 16, 17, 22, 23, 24: met vriendelijke toestemming van het Yad Vashem Archief

ISBN 978-90-225-7043-2

ISBN 978-94-0230-173-1 (e-boek)

NUR 320

Oorspronkelijke titel: *Il fotografo di Auschwitz*

Oorspronkelijke uitgever: **Edizioni Piemme S.p.A.** – www.edizpiemme.it

Vertaling: Liesbeth Dillo

Omslagontwerp: Zeno

Omslagbeeld: © Archives of Auschwitz-Birkenau State Museum in Oswiecim

Zetwerk: Steven Boland

© 2013 Edizioni Piemme S.p.A. Milano

© 2014 Voor de Nederlandse taal Meulenhoff Boekerij bv, Amsterdam

Niets uit deze uitgave mag openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, internet of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voorwoord

Auschwitz: een middag op de identificatiedienst

Wilhelm Brasse zette het vergrotingsapparaat aan en een felle witte lichtbundel scheen op het fotopapier. Het negatief was die ochtend ontwikkeld door Franek, een van zijn collega's, en hij had er zelf nog niet eens naar gekeken. Franek was een goede fotolaborant en Brasse wist zeker dat het negatief het juiste contrast en de juiste mate van ontwikkeling had. Hij kende zijn apparaat ook goed – na zoveel klussen wist hij hoe die werkte – en hij was er zeker van dat een belichting van een dozijn seconden, voor een negatief van gemiddelde dikte, genoeg zou zijn. Precies na twaalf seconden knipte hij het witte licht uit en was de ruimte weer in het rode schemerlicht van de noodlamp gehuld.

Zijn baas, ss-Oberscharführer Bernhard Walter, had om afdrukken van groot formaat gevraagd. Daarom had Brasse een blad van dertig bij veertig centimeter op de grondplank van de vergroter gelegd. En nu het beeld dat door het negatief was geprojecteerd al op het blad stond, maar nog latent, nog onzichtbaar, pakte hij het blad en dompelde dat in het bad met de ontwikkelaar. Ongeduldig, zoals altijd in die fase van het werk, wachtte hij tot het beeld heel langzaam vorm aannam: het was een gezicht, dat stond buiten kijf.

Eerst verschenen de contouren van de ogen en het haar, toen

de trekken van het gezicht en de hals. Het was een vrouw, met een donkere huid, ze was jong en droeg een kleurige hoofddoek. Toen het zwart van haar pupillen verzadigd was, haalde Brasse het blad uit de ontwikkelaar, spoelde het haastig af en duwde het in het fixeerbak: een halve minuut was voldoende. Hij keek niet eens op de chronometer die op de plank naast hem stond. De duur van het werk was vanzelfsprekend geworden en hij had al een tijdlang geen instrumenten meer nodig om die te meten. Uiteindelijk haalde hij het blad uit de fixeer, spoelde het nogmaals zorgvuldig af, zodat de afdruk later niet zou vergelen, en hing het aan een waslijn te drogen. Hij had Walter om een droger gevraagd, maar het was moeilijk voor zijn meerdere om nieuwe apparatuur uit Berlijn opgestuurd te krijgen. En er in Warschau naar zoeken was zinloos geworden, want de Duitsers hadden alles wat ze nodig konden hebben uit de Poolse hoofdstad geroofd.

Pas toen hij de afdruk had opgehangen knipte Brasse het licht in de doka aan. Hij ging bij de waslijn staan om de afbeelding te bestuderen. Een gevoel van diepe voldoening maakte zich van hem meester. Het contrast en de ontwikkeling van de afdruk waren perfect. Maar zijn voldoening maakte al snel plaats voor verontrusting. De ogen van de vrouw keken hem met een uitdrukking aan die verschrikkelijk was.

Geschrokken deed hij een stap achteruit om beter te kunnen kijken.

Hij zou niet kunnen zeggen uit welk ver land ze kwam. Het portret was van te dichtbij genomen om iets uit haar kleding of andere details te kunnen opmaken. Het was een gezicht zoals duizenden andere die hij daar zelf op de identificatiedienst van het kamp had vereeuwigd. Ze zou een Joodse kunnen zijn met een willekeurige nationaliteit, een Française of een Slowaakse, zelfs een zigeunerin, al had ze niet echt die karakteristieke trekken van de nomaden die hij in Auschwitz tegenkwam. Ze zou Duits kunnen zijn, en gestraft voor iets wat de nazi's niet hadden getolereerd.

Hij wist het niet.

De foto was door Walter gemaakt, en die verdeed zijn tijd niet met tekst en uitleg geven. Zelf ging Brasse nooit naar buiten om foto's te maken. Hij had daar wel toestemming voor, maar hij wilde het niet. Tenzij hem anders bevolen werd, bleef hij liever in de warme, gesloten ruimte van de studio. Maar de onderofficier maakte wel graag foto's en korte films in het daglicht. Dan bracht hij zijn werk naar de studio om het te laten ontwikkelen en afdrukken.

De Oberscharführer had bewondering en respect voor zijn portretfotograaf.

Hij vergat dan wel nooit Brasse eraan te herinneren dat hij een ss'er was en Brasse een gevangene, nog minder dan niets. Maar de kennis van de fotograaf was heel nuttig voor hem en in de loop van de tijd was hij zelfs op de Poolse gedeporteerde gesteld geraakt. Hij praatte met hem, vroeg hem om zijn vakkundige mening en vertrouwde hem gevoelige opdrachten toe.

Die ochtend was hij heel vroeg naar de studio gekomen, nog voor er een rij met te identificeren en te registreren gevangenen stond, en bij zijn komst was iedereen in de houding gesprongen. De Duitser had een fotorolletje in zijn hand en afgaande op de behoedzaamheid waarmee hij het vasthield, stond daar iets heel belangrijks op.

'Waar is Brasse?'

'In de doka,' antwoordde Tadek Brodka, die de apparatuur voor het werk van die ochtend klaarzette.

De ss'er stapte met vlugge passen door de kamer en klopte op de deur van het laboratorium. Hij wilde niet storen als het rode licht brandde, want dan zou hij het werk van zijn beschermeling verknoeien. Pas toen hij 'binnen' hoorde, liep hij verder.

'Goeiemorgen, Herr Brasse. Hoe maakt u het?'

De fotograaf glimlachte.

'Goed, Herr Oberscharführer, zoals altijd. Waarmee kan ik u van dienst zijn?'

Walter stak zijn hand uit en legde het rolletje op tafel.

‘Hier is een nieuwe klus. Wanneer kunt u ontwikkelen en af-drukken?’

Brasse keek naar de spoel.

‘Ik kan er vandaag nog aan beginnen, als we klaar zijn met re-gistreren. Mag ik vragen waar het om gaat?’

Walter haalde nonchalant zijn schouders op.

‘Het zijn foto’s die ik gisteren in het kamp heb gemaakt. Ge-woon, in het wilde weg. Maar voor mij zijn ze belangrijk en voor mijn bazen ook. Begrijpt u wat ik bedoel?’

De fotograaf begreep het uitstekend. De beelden waren niet voor Walters persoonlijke album met herinneringen aan de ss be-stemd, maar zouden door de hoogste officieren van het kamp wor-den bekeken. Hij moest er met onverdeelde aandacht aan werken.

‘Maakt u zich geen zorgen. De afdrukken worden perfect.’

Na dat korte gesprek was Walter vertrokken en had Brasse zijn gewone bezigheden weer opgenomen. ’s Middags was hij met het rolletje aan de slag gegaan en zijn voorspelling was uitgekomen. De afdrukken waren echt perfect geworden, hij had zelfs een paar keer de compositie bijgesneden om de middelmatige foto’s van de Duitser te verbeteren. Nu stond hij het gezicht van die vrouw te bestuderen, en liet hij zich door haar ogen aanstaren.

Die ogen huilden zonder tranen.

De diepe, zwarte pupillen waren vervuld van angst en wan-hoop.

Haar oogleden waren opengesperd, haar blik was geschrokken.

Een trek om haar mond verried hoe vreselijk bang ze was. Ze had iets gezien, een lijk misschien, of een beul die de lichamen op elkaar stapelde.

Ineens begreep Brasse waar de vrouw zich bevond en wanneer ze was gefotografeerd.

Bij de gaskamer. De vrouw stond bij de ingang van de gas-kamer. Misschien had ze de gepantserde deuren zien opengaan,

of sluiten, en had ze naar binnen gekeken. Waar werd schoongemaakt na de vorige lading.

Dat stond allemaal in haar ogen te lezen. Angst en verbijstering, samen met het vreselijke besef dat het bijna voorbij was. Dat zij de volgende zou zijn.

Brasse huiverde.

Hij had al veel mensen zien doodgaan, daar in het kamp, maar ogen zoals die van de vrouw op de foto had hij nog niet eerder gezien: de ogen van iemand die nu nog leeft maar over een minuut dood zal zijn. De ogen van iemand die de poorten van de hel voor zich ziet openzwaaien. De ogen van de laatste seconde waarin haar hart klopt. De laatste voetstap voor het doek valt.

Vlug draaide hij zich om en knipte het licht uit. De doka viel terug in roodachtige schemer. De ramen waren gesloten en hij voelde zich veilig.

Zolang hij daar binnen was kon hem niets gebeuren.

Heel langzaam kalmde hij en nam hij het werk van de dag weer op. De identificatiedienst registreerde gevangenen. En hij wilde geen achterstand oplopen.

DEEL EEN

Auschwitz 1941:
zich verschuilen om te overleven

I

‘Stil blijven zitten! Goed zo... Kin niet te ver omhoog! Stil zitten... Ja, klaar!’

De sluiters klikte en het grote negatief van zes bij twaalf centimeter werd door het beeld van de gevangene belicht. Brasse liep naar de stoel. Instinctief deinsde de gevangene achteruit, alsof hij bang was dat hij geslagen zou worden, maar Brasse stelde hem gerust.

‘Rustig maar. Ik wil alleen even iets aanpassen...’

Hij deed de kraag van het uniformjasje goed, een van de knopen was open geweest.

Weer terug op zijn plek keek hij in de zoeker.

‘Doe je muts af en kijk in de lens. Niet met je ogen knipperen, niet glimlachen. En geen gezichten trekken, alsjeblieft... Waarom kijk je zo raar?’

De gevangene kon zijn gezicht niet in bedwang houden, niet eens die paar seconden die nodig waren om een foto te kunnen maken. De man was een Pool en gaf in het Pools antwoord op Brasses vraag.

‘Mijn rug doet pijn. Heel erg pijn.’

De kapo die de man had binnengebracht was ook een Pool. Hij liep naar de draaistoel en verkocht de gevangene een klap.

‘Rechttop zitten en doen wat meneer de fotograaf zegt. Gehoorzamen!’

Brasse wierp de kapo een boze blik toe. Hij had hem nog niet eerder gezien en wist niet uit welk blok de man kwam, maar hij was niet bang voor hem. Hier was hij de baas, vooral als het ging om de omgang met ‘klanten’, en hij wilde niet dat gevangenen nodeloos werden mishandeld.

‘In mijn studio wordt niet geslagen, kapo! Is dat duidelijk?’

De man vloekte binnensmonds, maar ging weer tegen de muur staan.

‘Goed, goed. Ik reken straks wel met deze gore rat af...’

Brasse stelde zijn vraag nogmaals aan de gevangene en eindelijk keek de man met opengesperde ogen, het voorhoofd stil en een stijve nek van de inspanning om in die houding te blijven zitten, in de lens. De fotograaf drukte af.

Toen hij weer opkeek, zat de gevangene nog steeds zoals Brasse hem in de zoeker had gezien, roerloos en in gedachten verzonken. Hij had er lang over gedaan om de man in die houding te krijgen en nu keerde hij niet meer terug naar de werkelijkheid. Brasse observeerde hem. Zijn ogen, nog steeds opengesperd, leken reusachtig en lichtgevend boven zijn uitgeholde wangen, zozeer dat ze – op het moment dat hij alles om zich heen was vergeten – glans gaven aan de rest van zijn gezicht en zelfs aan zijn hele gestalte. Alsof er diep in die ogen nog een koppige vlam brandde die het vertikte te doven.

Brasse haalde de man uit zijn trance.

Hij trok aan de hendel naast de werkbank. Onmiddellijk maakte de stoel van de gevangene een draai van negentig graden, waardoor Brasse en profil kon instellen. Maar toen hij in de zoeker keek zag hij dat de man, opgeschrikt door de draai, te hoog zat. Met een andere hendel kon hij de stoel iets verlagen, en toen bevond het gezicht van de gedeporteerde zich op de juiste hoogte.

‘Muts af laten en naar de muur voor je kijken...’

De man gehoorzaamde en de fotograaf nam de laatste foto.

Hij was klaar.

‘Goed, je kunt gaan...’

‘Hup, lopen!’ riep de kapo, en de man stond met een teleurgestelde blik op, vol verlangen nog langer van de rust te genieten die de afleiding van de fotosessie hem had gegund. Hij wilde niet naar buiten, de kou in. Hij wilde binnen blijven, waar het warm was. Maar daar was geen tijd voor. Een andere gevangene moest zijn plaats innemen. En de rij in de gang werd almaar langer. Brasse keek even en zag minstens twintig mensen. Ze stonden roerloos voor zich uit te staren. Ze veroorloofden zich nog niet de kleinste overtreding van de regel die hun absoluut stilzwijgen oplegde. Maar toen een van hen, de derde in de rij, zijn neus durfde op te halen, barstte de kapo los.

‘Klootzak! Vuile smeerlap! Joodse hond!’

Hij sloeg en stompte hem, eerst tegen zijn lichaam en toen tegen zijn hoofd, waarop de man voorover bukte en probeerde zijn hoofd met zijn handen en armen te beschermen.

Hij durfde niets te zeggen, maar zijn zachte, haast fluisterende gekreun was al voldoende om de kapo nog razender te maken. De andere gevangenen schuifelden geschrokken opzij. De kapo moest worden tegengehouden, anders zou hij de man vermoorden.

‘Ik wil hem binnen hebben, nu!’

Brasse wees op de gedeporteerde en de kapo hield op.

Woedend stond hij te hijgen.

‘Waarom? Hij is nog niet aan de beurt...’

De fotograaf pakte de kapo bij zijn arm en trok hem een paar meter bij de groep vandaan. Hij was vriendelijk, want hij wilde geen ruzie maken, maar hij was ook onverbiddeijk. En hij liet een lichte dreiging doorklinken in zijn woorden.

‘Heb jij niet het bevel gekregen om de mannen van je kommando hiernaartoe te brengen voor foto’s?’

‘Jawel.’

‘En wie is er verantwoordelijk als die foto’s niet worden gemaakt?’